

DE HISTORISCHE JEZUS

Jos Stollman

De
historische
JEZUS
Een filosoof die vergoddelijkt werd

Noordboek

© 2026 Jos Stollman | Uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: Crisja Ran

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 978 94 6471 446 3

NUR 700 | 730 | 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van

20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Voor mijn vader

Inhoud

Voorwoord	9
Inleiding	11
Leeswijzer	13
Kaart van Palestina	15
1. De mysteriegodsdiensden	17
2. Het hellenisme	25
3. Het jodendom in de eerste eeuw	30
4. De bronnen	37
5. De apostel Paulus	48
6. Het evangelie van Thomas	55
7. Jezusvisies (christologieën)	67
8. De historische Jezus	77
9. Maria Magdalena en haar evangelie	88
10. Jezus' dood en verrijzenis	96
11. De tweede eeuw	101
12. Het ontstaan van de orthodoxie	109
13. De derde en vierde eeuw	115
14. Jezus filosoof	121
Dankwoord	127
Appendix: Enkele logia uit het Thomasevangelie	129
Verklarende begrippenlijst	133
Index	145
Bronverwijzingen	149
Verantwoording illustraties	153

Voorwoord

Kort na mijn studententijd in Utrecht liep ik toevallig tegen een bijzonder boekwerkje op met de intrigerende titel ‘Het evangelie van Thomas’. Ik had er nooit eerder van gehoord maar bij eerste lezing werd ik geraakt door de ontmoeting met een heel andere Jezus dan ik kende vanuit de rooms-katholieke traditie waarin ik opgevoed was. In die jaren hield ik me, naast lezing van christelijke mystieke literatuur, regelmatig bezig met studie van oosterse filosofie. Ik las de Bhagavad Gita, de Tao Teh Tjing en de Yogasoetra’s van Patanjali en vond mijn thuis in het zen-boeddhisme waarmee ik intensief kennismakte dankzij de Nederlandse leraren Maarten Houtman en Ton Lathouwers.

In het Thomasevangelie sprak een Jezus tot mij in een taal die mij heel vertrouwd in de oren klonk. Hier leek wel een zenmeester aan het woord. Geen Zoon van God, geen Messias, maar een spirituele leraar die je begeleidt op de weg naar zelfkennis.

Een diepgaande studie van dit bijzondere geschrift leidde in 2001 tot een boek waarin ik een nieuwe vertaling (vanuit het Grieks-Koptisch) presenteerde, in combinatie met reflecties en oefeningen. Het zal je niet verbazen dat ik koos voor de titel ‘Zenmeester Jezus’.

Naast dit onderzoek naar de betekenis van dit evangelie verdiepte ik me intensief in de geschiedenis van het vroege christendom. Waarom is de Jezus uit de orthodox-christelijke traditie een heel andere dan die uit het Thomasevangelie? Wat is er in de eerste eeuw werkelijk gebeurd? Wie schreef wanneer en waarom wat hij (of zij) schreef? Wat speelde er in Jezus’ tijd in het Palestina waar hij woonde en predikte? Hoe ging men in de eerste eeuw(en) na zijn dood om met zijn gedachtegoed?

Er bestaat heel wat literatuur over deze onderwerpen en ik groef me in deze materie diep in. De meeste van deze boeken, in de literatuurlijst vind je er een aantal, belichten een bepaald gezichtspunt diepgaand. Dat is uitermate boeiend maar ik miste een overzichtelijke samenvatting van de vele invloeden die een rol speelden. En belangrijker nog: de mijns inziens belangrijke plek die het Thomas-evangelie in deze hele geschiedenis speelt, blijft vaak onderbelicht.

In de lezingen en studiedagen die ik verzorg over het Thomas-evangelie geef ik altijd een inkijkje in deze vroege geschiedenis van het christendom. Vele malen werd me de vraag gesteld om dit verhaal op schrift te stellen zodat het nog eens rustig nagelezen zou kunnen worden. Dat leidde in eerste instantie tot een syllabus bij studiedagen en dan nu tot het boek dat hier voor je ligt.

Hopelijk raak je evenzeer geïnteresseerd in deze materie als ik mocht ervaren bij mijn zoektocht naar wie Jezus eigenlijk was, wat hij ons leerde en hoe de geloofsgemeenschap met zijn erfenis is omgegaan.

Wie zodanig geboeid raakt dat hij of zij zich verder wil verdiepen in een van de onderwerpen die de revue passeren, kan terecht in de literatuurlijst achter in het boek.

Veel leesplezier!

Inleiding

Als je op zoek gaat naar informatie over de vroege geschiedenis van het christendom, kom je al gauw terecht in een labyrint van geschriften en studies, zowel op het internet als in boekvorm. Vele daarvan zijn geschreven vanuit een bepaalde geloofsovertuiging en dat maakt het moeilijk om feiten en meningen goed van elkaar te scheiden.

Mijn zoektocht naar de feitelijke achtergronden van het leven van Jezus en de ontwikkelingen binnen de eerste christengemeenten leidde mij langs verschillende wegen, theologische en cultuurhistorische studies, maar ook discussiefora en tekstverzamelingen op internet. Daarbij wordt ingezoomd op verschillende aspecten die invloed hadden op de zich geleidelijk vormende ideeën over wie Jezus was en wat hij ons leerde.

Dit boek wil een compact overzicht bieden van de ontwikkelingen in de eerste eeuw van onze jaartelling zonder te verzanden in teveel details. Het vertelt het verhaal van de ontstaansgeschiedenis van de evangeliën zoals wij die kennen en enkele die ons vanuit de christelijke kerken onbekend waren, maar in de vorige eeuw aan de vergetelheid ontruikt werden, zoals de evangeliën van Thomas en Maria.

Het schetst daarnaast de context van Jezus' leven: het jodendom van de eerste eeuw, de mysteriegodsdiensten en de hellenistische cultuur.

Ten slotte geef ik een overzicht van het ontstaan van de orthodoxie*, het christendom zoals wij dat kennen in rooms-katholieke,

* Orthodoxie = het rechte denken. Het heet natuurlijk zo omdat de winnaar zijn gelijk claimt.

protestantse en oosters-orthodoxe kerken. Hoe versnipperd ze ook lijken, ze gaan (vrijwel) allemaal terug op het concilie van Nicea, waar in het begin van de vierde eeuw* de meeste leerstellingen betreffende onze visie op Jezus werden vastgelegd.

Ik ben me er terdege van bewust dat de hele materie complexer is dan in een zo compact boek beschreven kan worden. Maar juist die complexiteit vraagt om een verhaal waarin de rode draad niet verloren raakt in eindeloze uitweidingen, hoe boeiend die vaak ook zijn. Ik hoop dat mijn boek de lezer dit houvast kan bieden.

* In 2025 werd in de christelijke kerken uitgebreid herdacht dat het concilie van Nicea precies 1700 jaar geleden plaatsvond.

Leeswijzer

Begrippen

Als je niet vertrouwd bent met de begrippen van het christendom en de antieke wereld, kom je termen tegen die je misschien niet altijd begrijpt. In voetnoten worden de meeste uitdrukkingen ter plekke kort toegelicht. Verder vind je achterin het boek een uitgebreide verklarende woordenlijst.

Verwijzingen

Bij verwijzingen naar passages uit de Bijbel gebruik ik de daarvoor algemeen geldende afkortingen:

1 Het Nieuwe Testament^{*}:

De evangeliën van Mattheüs, Marcus, Lucas en Johannes worden aangeduid met Matt, Marc, Luc en Joh;

Hand staat voor de Handelingen van de Apostelen.

De brieven van Paulus worden als volgt aangeduid:

1 Cor: Eerste brief aan de Korintheïers,

2 Cor: Tweede brief aan de Korintheïers,

Fil: Brief aan de Filippiëzen,

Gal: Brief aan de Galaten,

Rom: Brief aan de Romeinen,

1 Thess: Eerste brief aan de Thessalonicenzen,

2 Thess: Tweede brief aan de Thessalonicenzen.

* Zie de begrippenlijst.

2 Het Oude Testament^{*}:

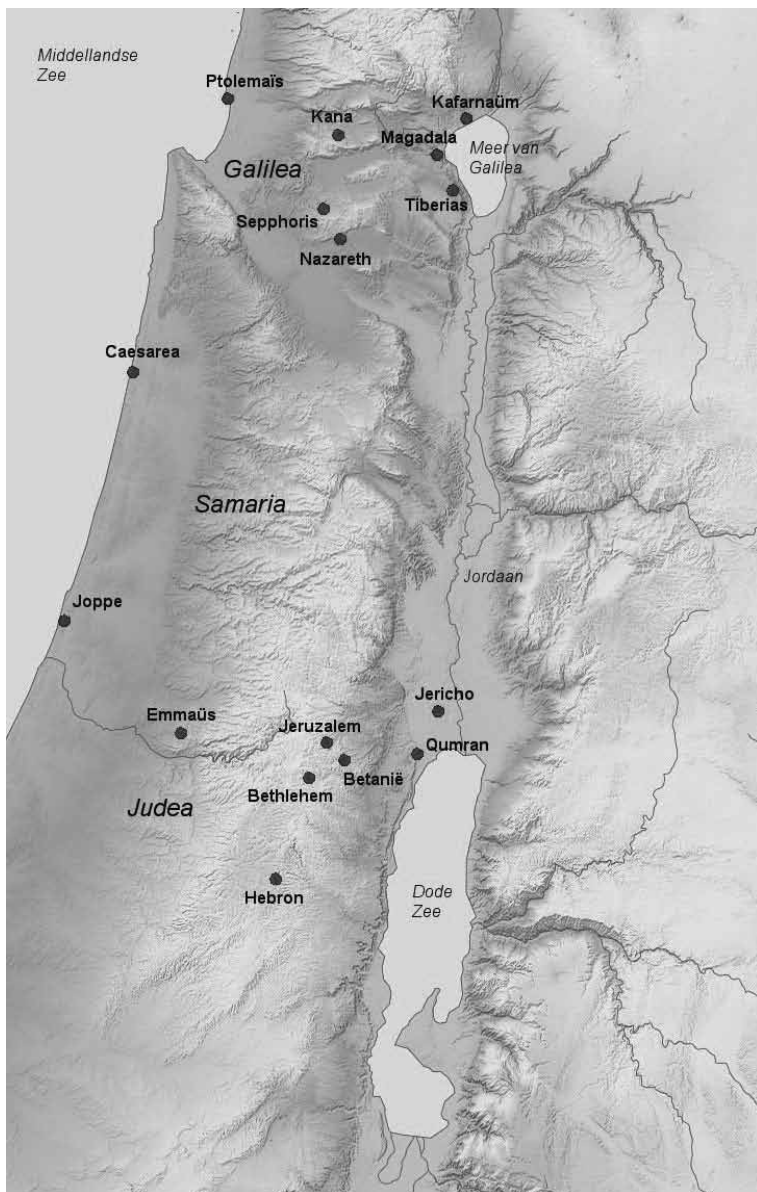
Gen verwijst naar het boek Genesis,
Deut naar het boek Deuteronomium.

3 De apokriefen[†]:

Thom: Evangelie van Thomas
Ev.Fil: Evangelie van Filippus

* Zie de begrippenlijst.

† Zie de begrippenlijst.

Kaart van Palestina in Jezus' tijd